

УДК 336.71:330.101.541

Вовченко О. С.,*асистент Полтавського університету споживчої кооперації України*

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ І МАКРОЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА В УКРАЇНІ

У статті проаналізовані основні показники діяльності комерційних банків України і визначені проблеми, що стримують розвиток національної економіки. Запропоновані заходи стабілізації банківської системи для підвищення її ролі у процесах суспільного відтворення.

Ключові слова: комерційний банк, банківська система, макроекономічне середовище, економічне зростання, кредитування, криза.

В статье проанализировано основные показатели деятельности коммерческих банков Украины и определены проблемы, которые сдерживают развитие национальной экономики. Предложены мероприятия по стабилизации банковской системы с целью повышения ее роли в процессах общественного воспроизводства.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковская система, макроэкономическая среда, экономический рост, кредитование, кризис.

In the article the author investigated the main indicators of commercial banks activity in Ukraine and determined the problems which restrain the development of national economy. It is offered the ways of stabilization of banking system in order to increase its role in public reproduction.

Keywords: commercial bank, banking system, macroeconomic environment, economy growing, crediting, crisis.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших довгострокових цілей грошово-кредитної політики будь-якої держави є досягнення та стимулювання економічного зростання, підтримання його темпів на стабільному та оптимальному рівні. Необхідною умовою успішної реалізації процесів економічного відтворення є ефективна діяльність банківської системи країни. Саме банки забезпечують взаємодію суб'єктів господарювання і регулюють рух грошових потоків між ними, тобто мають на меті забезпечення ефективного та безперебійного функціонування всієї ринкової системи. Тож від здатності комерційних банків забезпечувати потреби економічних суб'єктів необхідними грошовими ресурсами значною мірою залежать перспективи подолання сучасного спаду вітчизняної економіки.

Аналіз стану банківської системи країни дає можливість виявити кілька проблем, вирішення яких сприятиме виходу економіки країни з кризового

стану. Адже саме зміцнення стійкості банківського сектору є необхідною умовою стимулювання прискорення та збалансованого розвитку всіх галузей економіки держави. Тому досить актуальним є дослідження рівня розвитку банківської системи України в сучасному макроекономічному середовищі та визначення її ролі у процесах суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих напрацювань як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо проблем функціонування комерційних банків в сучасному макроекономічному середовищі. Серед наукових праць, присвячених даній проблематиці, варто виокремити дослідження вітчизняних науковців, зокрема, В. Базилевича, П. Гуляєвої, О. Дзюблюка, І. Лютого, А. Мороза, В. Предборського, М. Савлука та ін. Також вагомий внесок у вивчення питань впливу банківництва на розвиток економічної системи зробили такі зарубіжні економісти, як: Дж. Е. Доллан, К. Д. Кемпбелл, О. Лаврушин, Ф. Мішкін, Г. Панова.

Проте необхідно зауважити, що у їхніх роботах увага зосереджується переважно на взаємозв'язку окремих аспектів функціонування банків та економічної системи країни і недостатньо висвітлюється діяльність комерційних банків як суб'єктів відтворювальних процесів у макроекономічному середовищі. За таких обставин, виникає необхідність розширення теоретичних розробок щодо подальшого розвитку банківської системи з метою підвищення її значення у процесах макроекономічного зростання.

Метою дослідження є обґрунтування ролі і значення діяльності комерційних банків у забезпеченні економічного зростання та визначення напрямів активізації відтворювальної функції банківської системи.

Для досягнення даної мети поставлені наступні завдання:

- проаналізувати динаміку основних показників функціонування комерційних банків і макроекономічного середовища;
- виявити проблеми, що стримують розвиток фінансово-кредитної сфери;
- запропонувати заходи стабілізації банківської системи як інструмента стабілізації розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України – система відкритого типу. В країні створено рівні умови для реєстрації та функціонування банків із вітчизняним та іноземним капіталом. На початок 2010 року до Державного реєстру було занесено 195 банків, із яких фактично діяли – 180. Власний капітал банківської системи України зменшився за рік на 6,9 млрд. грн. (5,8%) і на початок 2010 року склав 126,2 млрд. грн. Присутність іноземного капіталу у фінансових установах на сьогодні є доволі значною. Кількість банків, створених за участю іноземного капіталу, за минулий рік скоротилася на 2 і на початок 2010 року становила 51 банк, із них 18 – із 100% іноземним капіталом. При цьому частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків складала 35,8% [2]. Тобто банківський ринок в Україні розвивається шляхом, яким пройшли банківські системи країн Центральної та Східної Європи, де за останні кілька років присут-

ність іноземного капіталу суттєво збільшилася, в той час як загальна кількість банків зменшилася.

Сьогодні банківська сфера, як і країна в цілому, перебуває в кризовому стані. Оскільки на фінансові результати і стабільність комерційних банків найістотніше впливає їх кредитна діяльність, то саме цьому сектору активних операцій варто приділити основну увагу. Загальні тенденції у розвитку кредитних операцій комерційних банків свідчать про суттєве зростання ролі банківського кредиту у забезпеченні економіки необхідними грошовими коштами. А вже протягом останнього десятиліття зростали показники співвідношення банківських позик до валового внутрішнього продукту (рис. 1), хоч питома вага банківських кредитів у ВВП за 2009 рік збільшилася лише на 1,84%, тоді як за попередній рік – на 18,2%.

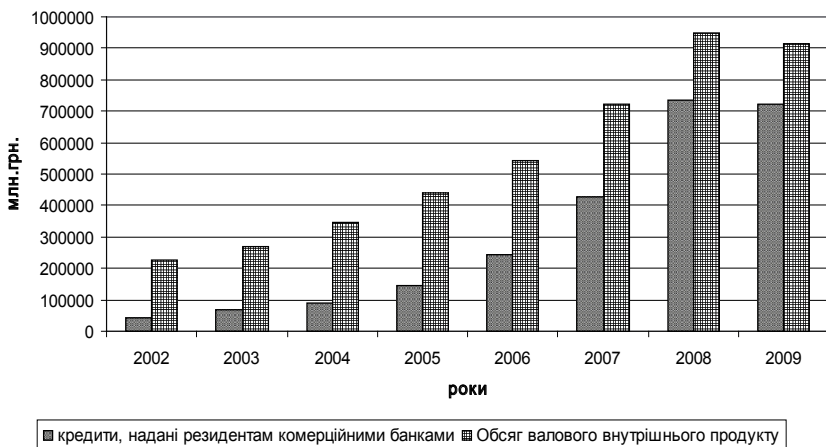

Рис. 1. Динаміка банківського кредитування та обсягу ВВП

(Джерело розрахунків [3])

Станом на 1 січня 2010 року обсяг активів банківської системи країни становив 880,3 млрд. грн., зменшення за рік склало 45,9 млрд. грн. В цілому ж за період з 2001 по 2009 роки середньорічні темпи зростання чистих активів комерційних банків становили близько 53,45%. Це відбулося за рахунок щорічного збільшення, у середньому на 58,81%, кредитного портфеля банків, причому темпи зростання кредитів, наданих фізичним особам перевищували темпи зростання кредитування суб'єктів господарської діяльності (крім 2008 року) (рис. 2).

Важливим є те, що кредитна експансія дає позитивний ефект, коли вона в результаті дає приріст обсягів випуску товарів і послуг національними виробниками, за умови, що номінальний приріст випуску у вартісному вимірі

не цілком поглинається зростанням цін [4]. Ризики макроекономічної нестабільності збільшуються, якщо через розширення кредитування скорочується чистий експорт за рахунок підвищення попиту на інші товари або посилюються інфляційні процеси внаслідок зростання внутрішнього попиту. Кількісним критерієм оптимально допустимого збільшення обсягів кредитування є щорічний приріст відношення обсягів кредиту до ВВП на рівні 5-10% [5]. В Україні даний показник перевищував межу, яку прийнято вважати критичною.

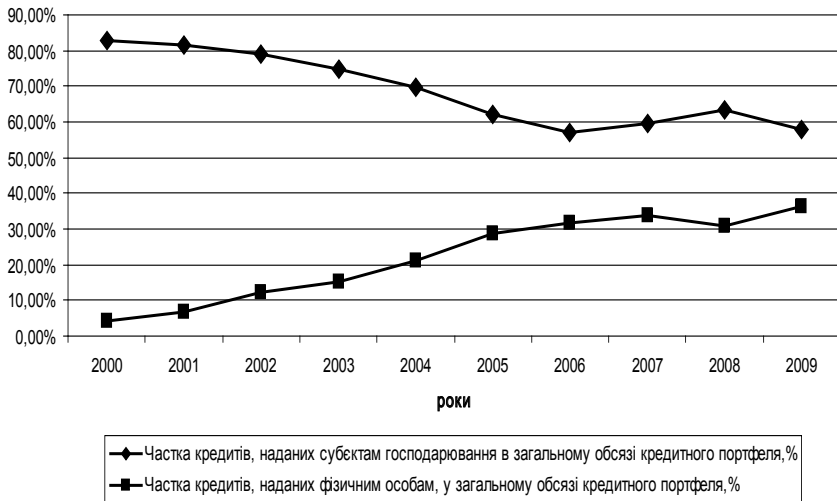

Рис. 2. Структура кредитного портфеля банків у 2000-2009 роках

(Джерело розрахунків [3])

Необхідно зазначити, що орієнтація більшості суб'єктів ринку на обмінний курс гривні щодо долара США як головний показник макроекономічної стабільності має своїми негативними наслідками панічні настрої та спекулятивні атаки за найменшого відхилення курсу від попереднього рівня, що зумовлює відплив депозитів та ажіотаж на валютному ринку. При цьому високі темпи інфляції та девальвації національної валюти справляють особливо негативний вплив на спроможність суб'єктів ринку сплачувати боргові зобов'язання. У результаті істотно знижується якість активів комерційних банків. Ситуація в банківському секторі ускладнюється ще й тим, що протягом останніх років частка довгострокових кредитів у іноземній валюті перевищила частку кредитів у національній грошовій одиниці (табл.1).

Однією з найгостріших проблем взаємодії банківської системи України з реальним сектором економіки є істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості за кредитами банків, багатьом із яких це

загрожує погіршенням фінансового стану, неплатоспроможністю і навіть банкрутством. Так, частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля збільшилась у 3,88 рази [2].

Досить важливою проблемою для банківської системи країни залишається зменшення довгострокових ресурсів у структурі пасивів. На початок 2010 року в структурі зобов'язань зростає частка коштів до запитання з 14,21% до 16,47% та знизилася питома вага строкових коштів з 38,37% до 35,52% [2]. В результаті цього більшість банків не мають можливості кредитувати виробничий сектор на довгий період, що ускладнює розвиток вітчизняної промисловості.

Таблиця 1
Структура кредитів, наданих комерційними банками
за строками та видами валют

Показники	2005	2006	2007	2008	2009
Кредити, надані комерційними банками, млн.грн.	143423	245230	426867	734022	723295
у т.ч. короткострокові кредити					
– у національній валюті	39477	60105	95159	129048	163952
– в іноземній валюті	15346	26092	36346	92985	67022
у т.ч. довгострокові кредити					
– у національній валюті	41802	63682	118643	171172	191569
– в іноземній валюті	46798	95351	176719	340816	300753

(Джерело розрахунків [3])

Варто відмітити, що сучасний стан розвитку комерційних банків як суб'єктів макроекономічного середовища характеризується деякими особливостями. По перше, обсяги кредитування протягом 2008-2009 років збільшувалися у гривневому еквіваленті в основному за рахунок зростання курсу іноземної валюти. По друге, висока ризикованість кредитних операцій, пов'язана зі складними умовами ведення бізнесу, призводить до збільшення кількості неповернених кредитів. До цих чинників варто також додати нестабільність політичної ситуації та нормативно-правової бази, інфляційні процеси, невисоку довіру населення до банків, дефіцит довгострокових ресурсів тощо.

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки.

1. Активи та кредитний портфель банків останнім часом не збільшувались через слабку економічну активність підприємств та їх нездатність відповідати за своїми борговими зобов'язаннями. Не дивлячись на певне покращення ситуації в кінці 2009 – на початку 2010 років, кредитування підприємств є все ще проблематичним, оскільки більшість із фірм характеризуються незадовільним фінансовим станом.

2. Депозитна база банків залишається нестійкою, хоч 2009 рік характеризувався приростом вкладів населення, який був простимульований високими процентними ставками.

3. В комерційних банках спостерігається різке зростання проблемної заборгованості і резервів, які зменшують обсяг власного капіталу. Це обмежує можливості з кредитування і призводить до появи у багатьох банків проблем з капіталізацією.

Разом з тим, в банківській системі є й певні позитивні тенденції. Так, починають діяти інвестиційно-кредитні стратегії банків, спрямовані на надання кредитів перспективним підприємствам, які можуть покращити стимулювати активність у країні. Також банки мають достатньо високий рівень ліквідності і починають поступово відновлювати свою ефективну діяльність.

Отже, в таких умовах важливо визначити шляхи стабілізації банківської системи як елемента національної економіки.

Одним із основних факторів, який стримує процеси суспільного відтворення в країні, є досить низький рівень кредитування. Тому необхідною умовою стабілізації економіки є відновлення кредитування і розширення на його основі платоспроможного попиту.

Існує думка, що розширення обсягів кредитування може привести до значного росту інфляції і навпаки. Проте інфляція в Україні обумовлена не монетарною складовою, а тарифною політикою природних монополій, низьким рівнем вільної конкуренції і пов'язаною з цим високою нормою прибутковості. Тож боротьба з інфляцією немонетарного характеру шляхом скорочення грошової маси є помилковою.

Тобто пріоритетом для покращення економічної активності повинно бути стимулювання кредитування комерційними банками реального сектору. Цього можна досягти, наприклад, шляхом таргетування процентних ставок, розширення іпотечного кредитування (що має найбільший мультиплікативний ефект) та державної підтримки функціонування малого і середнього бізнесу.

Суттєвим дестабілізуючим фактором розвитку банківської системи та економіки країни є значне погіршення якості активів банків за рахунок збільшення частки проблемних кредитів. Можна виділити наступні напрями вирішення питання “поганих” активів:

- стимулювання реструктуризації кредитів;
- зменшення частки проблемних кредитів на балансах комерційних банків шляхом створення спеціалізованих державних фінансових установ з управління такими кредитами;
- розширення політики державної підтримки позичальників для попередження їх можливого банкрутства.

Як уже зазначалося, важливою проблемою для комерційних банків залишається мала частка довгострокових ресурсів у структурі зобов'язань. Тож покращення якості ресурсної бази банків необхідно здійснювати на основі внутрішніх ресурсів, таких як, наприклад, випуск облігацій, залучення коштів недержавних пенсійних фондів та інших небанківських фінансово-кредитних установ.

Варто також окремо відмітити необхідність підвищення довіри та відповідальності позичальника і кредитора. Зокрема удосконалити нормативну-правову базу, методологію оцінки позичальників, оптимізувати принципи фінансового оздоровлення підприємств з метою реструктуризації їх заборгованостей перед кредиторами.

Однією з причин кризових явищ були недосконалість ризик-менеджменту та недостатньо високий рівень управління банківськими процесами. Можна виділити наступні напрями покращення системи управління ризиками: підвищення якості підготовки персоналу, що здійснює ризик-менеджмент, в тому числі керівників відповідних служб; розробка внутрішніх процедур ризик-менеджменту з урахуванням вимог сьогодення та політики управління ризиками в різноманітних сферах банківського бізнесу; удосконалення систем внутрішнього контролю та звітності та ін.

Крім системи ризик-менеджменту варто реформувати систему банківського нагляду, яка повинна відповідати наступним вимогам: забезпечувати принципи рівної конкуренції, впливати на зниження вартості банківських продуктів, сприяти доступності банківських послуг та розвитку фінансово-кредитного сектору.

Висновки. Отже, цілком очевидно, що розвиткові фінансової кризи в економіці України сприяли окремі фактори, пов'язані зі структурними диспропорціями національного господарства, в тому числі, й з функціонуванням комерційних банків країни. Тому основні напрями подолання кризових явищ мають базуватися на ефективній грошово-кредитній політиці, спрямованій в першу чергу на стабілізацію банківського сектору. Тож заходи поліпшення діяльності комерційних банків для підвищення їх ролі у сучасному макроекономічному середовищі повинні бути наступними: відновлення кредитування; вирішення питання проблемних кредитів; підвищення капіталізації банківської системи; розширення ресурсної бази комерційних банків; удосконалення відносин позичальників та кредиторів та реформування системи банківського нагляду та ризик-менеджменту.

Література:

1. Предборський В. А. Економічна теорія / Предборський В. А., Гарін Б. Б., Кухаренко В. Д. – К.: Кондор, 2003. – 492 с.
2. Асоціація українських банків / Офіційний сайт [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.aub.org.ua>
3. Національний банк України / Офіційний сайт [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
4. Зимовець В., Шелудько Н. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні // Вісник НБУ. – № 11. – 2006. – С. 54-58.
5. Cottarelli C, Dell'Aricecia G, Vladkova-Hoilar I. Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans // Journal of Banking and Finance. – 2005. – Vol. 29. – P. 83-104.